

GOMÀ, Enric (2020).
El castellà, la llengua del costat.
Barcelona: Pòrtic. 209 p.

El debat sobre la historicitat del català es repeteix sovint perquè, en el fons, quan se'n parla, és per a fer-ho sobre la contemporaneïtat: sobre la legitimitat del castellà com a llengua del territori, que es vol nativitzada, o que es nativitza, del tot. No cal debatre aquesta legitimitat pel que fa al català, perquè és fruit directe de l'evolució del llatí al nostre país; en canvi, el castellà és una llengua sobreposada i/o imposada. Vilarrubias (2019: 17), per exemple, sentenciava sense prou proves que «hace aproximadamente seis siglos que el castellano está extendido *en todo el país*»¹ (p. 128).

El tema del llibre —el castellà a Catalunya i, en menor grau, als països de llengua catalana— és cabdal per als que volem donar continuïtat a un tret central de la nostra cultura com és la llengua. La castellanització progressiva de Catalunya «no és un assumpte sense rellevància. Ha comportat alteracions notables en la llengua catalana, en la cultura i en l'estima dels catalans» (p. 208). Aquest volum de Gomà té el propòsit «amb tota la modèstia i condícia que calguin [d']aportar una mica de llum sobre la presència del castellà a Catalunya durant cinc segles» (p. 17), des del 1410 fins al 1870 (n'està pendent una segona part? Bé caldria). L'autor diu que «el rigor del que hi exposo és absolut», i certament fa referència a fonts d'autoritat com Marfany, Rafanell, Martí de Riquer, Elliott, Aracil, García Carcel o Fuster.

Això sí, Gomà evita la faramalla de citacions exactes com caldria en un llibre amb pretensions doctorals i, en canvi, recorre a un estil desenfadat, desensopit i, almenys per a mi, amè, fins i tot a vegades hilarant: «no han d'espantar ningú una moderada col·loquialitat i un sentit de l'entreteniment que intenten defugir la gravetat acadèmica, a vegades una mica fúnebre. L'estil que he buscat en aquest assaig sobre el castellà a Catalunya és el d'una conversa amable i distesa en un funicular» (p. 21). Gomà aconsegueix instruir delectant. Recorre sovint a zeugmes i anotacions que m'han fet somriure. Evidentment el riure és un afer personal i intransferible i, per tant, crec que a algun lector no li faran cap gràcia les ganes d'*épater* de Gomà en la història d'una llengua, com escriu ell, «cardiòpata i lactant». Defenso la capacitat de riure, sobretot després d'haver-me convençut Peter Berger (1997) amb el seu *La rialla que salva. La dimensió còmica de l'experiència humana*. Val a dir que a vegades l'autor es deixa anar massa —desbarra diríem— en la ironia o l'humor, o recorre a barcelonismes que un lector de la resta dels països de llengua catalana no necessàriament ha de conèixer (què és la Granja Viader, per exemple). Posats a primfilar, cal afegir també

1. La cursiva és nostra.

que el text està poc estructurat cronològicament: com ell mateix reconeix, «hem fet una gambada de tres segles» (p. 114).

Però el llibre a més de distreure fa pensar. Per començar desfa tòpics (Pla Nualart, 2020), tant el que predica que el castellà des de fa molts segles és llengua coneguda per la majoria dels catalans, com el que repeteix que els catalans fa segles que ens hem mobilitzat amb lleialtat per la llengua històrica nostra, com si Òmnium Cultural ja hagués existit al segle XVI. Gomà deixa ben clar que, fins al 1870, sols una minoria dominava el castellà i que durant segles només unes elits sabien el castellà, però que la castellanització, sobretot des dels Borbons, s'ha fet amb «sang, suor i llàgrimes». L'autor, guionista i lexicògraf experimentat, recorre sovint a referències a diccionaris molt poc coneguts o a citacions molt il·lustratives, per exemple, les que critiquen el *sesquilingüisme*.

El final del llibre ens deixa amb un cert malestar, perquè la pel·lícula que ens narra Gomà és inacabada: ens falta el final dels segles XX i XXI, que ens agradaria veure algun dia. El desenllaç, però, es veu a venir: «convertien el castellà en un calc del català, com ara convertim el català en un calc del castellà» (p. 152). El clímax a finals del segle XIX és descrit ja, quan alguns catalans comencen a mobilitzar-se políticament per la llengua i pel país. Aleshores, més o menys des d'Almirall, «l'espanyolisme d'arrel catalana es veurà decebut molt aviat» (p. 198), davant del recel espanyol envers els catalans, davant la seva incapacitat majoritària i comprovada tantes vegades de conèixer i reconèixer la minoria eterna que som els catalanoparlants. A força catalans ens costa assumir el castellà amb naturalitat perquè els militars i funcionaris espanyols ens l'han imposat a cops de roc, i encara esperem que algú se n'hagi disculpat. Joan Margarit, un escriptor en català i en castellà, però que no es considera un escriptor bilingüe, reflectia, arran de la concessió del Premi Cervantes que se li va concedir l'any 2019, aquest «obsequi» bestial del castellà i l'ambivalència que sentia respecte a aquesta llengua:

Pero claro, si tú naces en medio de la Guerra Civil española, y está prohibida la enseñanza del catalán, y tus padres tratan de silenciártelo porque están acorjonados, te encuentras con 18 años sin saber catalán. Solo el que hablas. Y con una cultura reducidísima en castellano. Con esa poca cultura a tus espaldas empiezas a trabajar. Si la poesía es cultura, y mi cultura es en castellano, ¿en qué idioma voy a escribir? Pero, ¡amigo!, el poema entonces no sale. No escribes el poema que quieres escribir.

Hasta que otro poeta catalán, Miquel Martí i Pol, le sugiere que escriba en catalán.

Sí. Entonces te encuentras con una lengua materna y otra que hace 20 años que utilizas, *el castellano, que te lo ha dado Franco a bofetones, pero que tú no estás dispuesto a devolvérselo.*²

Tenim castellà a la sopa i per a sempre? El tenim tan après que quan pleguem de llegir *El Periódico*, *La Vanguardia*, o el *Segre*, no sabem si l'hem llegit en català o en

2. La cursiva és nostra.

castellà? Encara força catalanoparlants s'estimen més veure pel·lícules en versió castellana que catalana?... Mantenim el castellà com a llengua pivot o comuna per a l'espai públic i el català sols per als reductes dels «catalanoparlants de tota la vida»? Sens dubte, Gomà ens hi fa reflexionar a vegades rient. En definitiva, un llibre oportú i que pot fer servei a lectors que mai no llegirien adustos tractats acadèmics. Divulgar bé també és un art i Gomà se'n surt amb nota.

Emili BOIX-FUSTER
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BERGER, Peter L. (1997). *La riulla que salva: La dimensió còmica de l'experiència humana*. Barcelona: La Campana.
- BOIX-FUSTER, Emili (ed.) (2014). «La història social de la llengua: presentació». *Llengua, Societat i Comunicació*, núm. 12.
- PLA NUALART, Albert (2020). «Enric Gomà trenca tòpics bilingüistes armat d'un to faceciós». *Ara* (15 maig).
- VILARRUBIAS, Mercè (2019). *Por una ley de lenguas: Convivencia en el plurilingüismo: Una propuesta para una ley de lenguas oficiales en España*. Barcelona: Deusto.